

УДК 94 (477) «1917-1921»

ББК 63.3 (4 УКР)

*Затверджено Вченою Радою історичного факультету
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.
Сковороди*

Протокол № 13 від 29.06. 2020 року

Редакційна колегія:

Гончарова О. С., канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії України

Луценко М. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України

Єгоршина О. О., ст. лаборант кафедри історії України

*Збірник наукових праць вчених та студентів історичного факультету
ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2020. – 164 с.*

29 травня 2020 р. у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди відбулася наукова конференція «Українське державотворення: історичний аспект», в якій взяли участь викладачі, аспіранти, студенти вишів та учителі загальноосвітніх шкіл Харкова. Доповіді охоплюють коло питань, пов'язаних з історією української революції 1917-1921 рр.

Видання розраховане на науковців, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

©Автори публікацій, 2020

2. North D. A Neoclassial Theory of the State. // Rational Choice. / Ed. by J. Elster. Oxford: Blackwell, 1986. P. 248 -260; North D. Institutions, Institutional Changes, and Economic Performance.- Cambridge, UK: Cambridge University Press,-1990.
3. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии // Вся политика. Хрестоматия. Сост. Нечаев В. Д., Филиппов А. В. М.: Изд-во "Европа", 2006. – 440 с.-С. 158-168.

Гончарова О. С.

кандидат історичних наук,
доцент, зав. кафедри історії України
Харківського національного
педагогічного університету

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Від уміння попереджати, локалізувати, вирішувати міжетнічні конфлікти та залучення до державного будівництва представників різних етносоціальних груп багато в чому залежить ефективність внутрішньої політики будь-якої держави, в тому числі й України. Етнонаціональні процеси, що відбуваються в нашій країні на сьогоднішньому етапі, були закладені її історичним розвитком, зокрема Українською революцією 1917-1921 рр. З огляду на це, при формуванні засад сучасної етнонаціональної політики України важливим є досвід здійснення заходів регулювання етнічних процесів різними українськими урядами, у тому числі і Західноукраїнською Народною Республікою, яка за короткий час свого існування вжила ефективних заходів для забезпечення громадянських прав і свобод національних меншин, а також створила умови для збереження їхньої етнокультурної самобутності та політичного розвитку. Усвідомлення основних положень етнонаціональної політики ЗУНР, безсумнівно, допомогло б керівництву України у розв'язанні багатьох проблем

сьогодення, відвернуло б небезпеку повторення гірких помилок та трагічних прорахунків.

Дослідженню етнонаціональних процесів у Західноукраїнській Народній Республіці присвячено велику кількість наукових та науково-популярних праць. На особливу увагу заслуговують роботи Ю. Котляра [3], М. Лазаровича [5], Т. Макаренка [6], С. Макарчука [7], О. Павлишина [11], Л. Рябошапка [12] та колективну монографію «Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект» [10]. Автори розглянули окремі аспекти етнонаціональної політики Західноукраїнської Народної Республіки. Однак чимало проблем даної теми лишилися поза увагою дослідників. Зокрема, подальшого дослідження потребують основні заходи української влади в забезпеченні прав і свобод іноетнічного населення; правові засади державної етнополітики; ставлення національних меншин до урядової політики.

Етнонаціональне питання гостро постало перед багатоетнічною (71 % українці, 14 % поляки, 13 % євреї, 2 % угорці, румуни та ін. [9, с. 332]). Західноукраїнською Республікою (ЗУНР), яку було створено в жовтні 1918 р. Її представницький орган – Українська Національна Рада, яка очолила національно-визвольний рух у Галичині, – у своїх перших правових актах підкреслила, що всім громадянам ЗУНР будь-якої етнічної приналежності та віросповідання надаються і гарантуються «громадянська, національна і віросповідна рівноправність» [1, с. 181]. Рівноправність громадян незалежно від їхньої національності та віросповідання та необхідність представництва в УНРаді етнічних меншин, зокрема поляків, євреїв, німців була ще раз підтверджена у її відозві 1 лютого 1918 р. Основним етнічним меншинам – полякам, євреям, німцям – було запропоновано обрати своїх представників до Української Національної Ради. Гарантувалися надання права національно-культурної автономії та відповідна участь в уряді. Для реалізації цих прав національностям пропонувалося організуватися в окремі публічно-правові групи і скерувати своїх представників до УНРади [1, с. 245].

Показово, що ці декларації нової влади було надруковано не тільки українською, а й мовами польською та ідиш.

Пропорційне представництво етнічних груп в УНРаді передбачено було «Тимчасовим законом про адміністрацію ЗУНР» (16 листопада 1918 р.) [2, с. 12]. УНРада 18 листопада 1918 року ухвалила створити окремі польське, єврейське та німецьке секретарства як органи державної влади з досить широкою компетенцією [2, с. 30, 35]. Для того, щоб означені структури запрацювали, слід було забезпечити представництво цих етнічних груп в органах державної влади. 4 лютого 1919 р. Рада Державних Секретарів звернулася до етнічних меншин, закликаючи їх провадити спільну законотворчу і практичну роботу [5, с. 215]. Однак таке толерантне ставлення лідерів ЗУНР до етнічних меншин не викликало позитивної зворотної реакції, на що були різні причини. Поляки бойкотували участь у органах державної влади, через те, що своїм основним завданням вважали відновлення власної незалежної національної держави. А євреї з німцями вирішили не брати в них участі щоб не втягуватися в українсько-польський конфлікт. В результаті цього делегати польських, єврейських та німецьких громад були представлені лише в деяких повітових УНРадах. Посади віцепрем'єра судочинства та віце-міністра закордонних справ в Уряді ЗУНР, запропоновані представникам єврейської меншини, залишились незайнятими [6, с. 191]. Це призвело до того, що УНРада залишилась національно однорідною, тільки українською.

Незважаючи на це, УНРада і Державний Секретаріат продовжували проводити послідовну етнонаціональну політику на визначених конституційно-правових засадах. Зокрема, було передбачено широке представництво етнічних груп у майбутньому Сеймі ЗУНР. Закони від 15 квітня 1919 р. «Про вибори (виборча ординація) до Сейму ЗОУНР» і «Про скликання Сейму ЗОУНР» гарантували надання у майбутньому парламенті 33 місць полякам, 17 – євреям, 6 – німцям. Планувалося створення п'яти польських, п'яти єврейських і одного німецького виборчих округів, де

представники відповідних етнічних груп, за наявності громадянства ЗУНР, могли реалізувати своє виборче право [2, с. 359, 408]. І хоча вибори, що були заплановані на червень 1919 р., не відбулися, вимога наявності громадянства у виборців, зумовила прийняття 8 квітня 1919 р. Закону «Про право горожанства на ЗОУНР» [12, с. 37]. Прийняття цього закону поставило перед представниками національних груп питання остаточно визначитися у своїй правовій належності до тієї чи іншої держави. В діяльності судової системи теж було враховано інтереси етнічних меншин: поляки отримали право обрати 25 суддів, євреї – 17 [4, с. 175]. Проте реалізувати цей законодавчий акт через польську окупацію в першій половині липня 1919 р. території ЗУНР так і не вдалося.

Ніякої дискримінації громадян за національною ознакою з боку держави не провадилось. Представники всіх національних груп могли залишатися на своїх посадах чи влаштуватися на будь-яку іншу роботу, за умови складання ними присяги на вірність Українській державі або зобов'язання не чинити їй ніякої шкоди [13, с. 325]. На території ЗУНР продовжували діяти об'єднання громадян національних меншин, створені раніше. Окрім того, Уряд ЗУНР сприяв утворенню у Станіславові 11 грудня 1918 р. Німецької національної ради ЗУНР і 18 грудня 1918 р. Єврейської національної ради Східної Галичини. За задумами урядовців ці організації у майбутньому мали стати загальнонаціональними й могли б представляти інтереси цих національних груп у разі реалізації ними права на національно-культурну автономію [3, с. 176].

Багато було зроблено для забезпечення реалізації мовних прав представників національних меншин. Зокрема, 15 лютого 1919 р. було прийнято Закон «Про уживані є мови у внутрішнім урядуванні державних властей і урядів, публічних інституцій і державних підприємств на ЗОУНР», який передбачав вільне використання рідної мови під час звернень (усних чи письмових) поляками, євреями та німцями до державних установ [2, с. 226]. Розпорядження Державного секретаріату судівництва від 2 березня 1919 р.

«Про печатки, вивіски і орієнтаційні написи судів, державних прокуратур і карних заведень» дозволяло виготовлення цих написів мовами національних меншин [12, с. 37]. Планувалося підготувати окремий правовий акт, який би забезпечив мовні права національних груп у процесі судочинства, однак до реалізації цього задуму так і не встигли приступити.

Більш повно мовні права національних меншин було реалізовано в освітній сфері. Закон від 13 лютого 1919 р. «Про основи укладання шкільництва на ЗОУНР» передбачав організацію шкіл з рідною мовою навчання [2, с. 220]. Це дало можливість відкрити у Станіславові, Тернополі, Стрию і Коломиї єврейські державні гімназії, а в Станіславові – німецьку. Передбачалося також організувати й гімназії для дітей польської національності, та польські вчителі категорично відмовились скласти присягу на вірність ЗУНР. Попри це Державний секретаріат освіти і віросповідань все ж визнав за необхідне існування польських шкіл в місцях, де відсоток польського населення досить значний. Ним також визнавалася юридична сила свідоцтв про закінчення приватних польської і німецької реальної гімназій в Станіславові [14, с. 117].

Задоволенню мовних прав національних меншин сприяли й засоби масової інформації, що видавались їх рідними мовами. Зокрема, за період існування ЗУНР виходило 11 газет єврейською мовою і одна німецькою – теж для євреїв [8, с. 70]. Польською мовою видавалася газета «Голос правди» (почала виходити з 23 лютого 1919 р. у Станіславові).

Попри виважену етнополітику Уряду ЗУНР повністю уникнути порушення прав національних меншин не вдалося. Зокрема, мали місце єврейські погроми у Тернополі, Станіславові, Дрогобичі, незаконні реквізиції, фізичні покарання, антисемітські публікації, припинення випуску періодичного органу Єврейської національної ради [11, с. 167-168]. Були зафіксовані факти інтернування польських громадян: інтелігенції, римо-католицьких священиків, студентів.

Отже, Урядові дії ЗУНР щодо національних меншин можна визначити як демократичні. Попри те, що мали місце певні прорахунки в цій сфері, загальна концепція етнодержавної політики ґрунтувалась на засадах толерантного ставлення до представників етнічних спільнот, залучення їх до роботи органів державного управління, забезпечення можливості послуговуватись їх рідною мовою у стосунках з державними органами, отримувати нею інформацію через засоби масової інформації, набувати освіти. Через законодавчі акти, що визначали етнонаціональну політику УНР чітко прослідковується створення умов для забезпечення етнічним меншинам широких конституційних прав у вигляді національно-культурної автономії. Однак агресія Польщі перешкодила державотворчим процесам в ЗУНР.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Док. і матер.: у 5 т. Т. 1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 584 с.
2. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Док. і матер.: у 5 т. Т. 2. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. 712 с.
3. Котляр Ю. Етнонаціональні питання в Західно-Українській Народній республіці // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2009. Вип. 18. С. 175-180.
4. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: навч. посіб. К.: Атіка, 2001. 320 с.
5. Лазарович М.В. Етнополітика української влади доби національно-визвольних змагань 1917-1921 років: компаративний аналіз. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 760 с.
6. Макаренко Т. Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект // Сіверянський літопис. 2014. №1-3. С. 188-192.
7. Макарчук С. А. Українська Республіка галичан: нариси про ЗУНР. Львів: Світ, 1997. 192 с.

8. Малицький О. Жидівська преса в Західньо-Українській Народній Республіці // Сучасність. 1987. Ч. 5. С. 67-72 // Інтернет ресурс. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Suchasnist/1987_N05_313.pdf (дата звернення: 23.03.2020)
9. МIRONENKO О. Національні меншини у ЗУНР // Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.: Довіра; Генеза, 1996. С. 332.
10. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / М. Панчук, В. Войналович, О. Галенко та ін.; Редкол. І. Ф. Курас (голов. ред.) та ін. К., 2000. 357 с.
11. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах // Україна модерна. 1999. Число 2–3. за 1997-1998 рр. – С. 132–193
12. Рябошапко Л. І. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000). Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 484 с.
13. Чехович В. Національно політика уряду ЗУНР // Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.: Довіра; Генеза, 1996. С. 325-326.
14. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918-1923 роках. Філадельфія, 1956. 183 с. // Інтернет ресурс. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3590/file.pdf> (дата звернення: 23.03.2020)

Горпинко О. С.,
учитель історії
Харківської гімназії № 65

ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

У процесі розбудови незалежної України значна кількість вчених, політологів, представників громадських організацій, державних діячів звертаються до досвіду українських урядів періоду 1917-1921 рр. Для сьогодення неабияке значення відіграє історичний досвід Центральної ради, особливо у розбудові національної системи освіти. Цей уряд, не зважаючи на